

481

ארבע, חמש ושש פעמים... איתי שלחו להם אזחרות. איתי. באלוהים, מרדכי, זה, אמר לי: "תגיד לחבריה שלך מטנטורה.

שוב, ולא בפעם הראשונה בראיון זה, חזר זהדי והשמיע את האשמתו כלפי אנשי טנטורה, שהזהרו על ידו פעמים רבות, אך ללא הועיל.

המחבר: "מרדכי זה, היה שם גם הוא"

זהדי: "כן."

המחבר: "מה הוא עשה שם, הוא היה חייל?"

זהדי: "היה בסדר."

המחבר: "אבל הוא היה חייל מרדכי?"

הסביר זהדי:

כן. היה מכיר את העולם. מכיר את זה ומכיר את... היה מכיר את טנטורה כמו שאנחנו מכיר את ביתך... אמרנו להם, תחפשו. כל אחד עשה משהו, נהרג... הזחירו לא פעם ולא פעמיים ולא שלוש. והנה, נהרגו. מה קרה? נכענו! ואל עמז' פה, על התל הזה.

המחבר: "וואלו?"

זהדי: "וואל, של בנימינה."

המחבר: "אחה."

זהדי סיפר עתה על גיסר א-זרקא, כמעין מוסר השכל מאוחר:

אמר להם: "תושבי גיסר א-זרקא, היכנעו למען שלומכם. אם לא תיכנעו והצבא נכנס לכפר, נקצור אתכם בבת אחת." אמרו לו: "אנחנו נכנעים, וכול הנשק שלנו וכול דבר שלנו, כול אחד שיש לו כלי נשק מונח ליד המסגד." הצבא הוציא פקודה. כיתרו את הכפר. מצא את כול הנשק והגברים כולם יושבים. אמרו: "טוב."

המחבר: "מאיפה אתה יודע זאת? אתה לא היית פה."

זהדי: "אני סיפרו לי הם. לפני שנפלה טנטורה, הרי הייתי מבקר כאן. יש לי פה חברה, גיסים."⁹⁴

⁹⁴ ראה: שם.

זהדי היה במאסר כשנה וחצי במקומות השונים, אליהם נלקחו הגברים של טנטורה: אם-חאלד, גיליל וצרפנד ולאחר שהשתחרר התיישב בג'סר א-זרקא.

א. ג'סר א-זרקא

סלימאן זהדי אבו-נדא ואחיו - ג'מיל זהדי אבו-נדא

סלימאן זהדי אבו-נדא נולד ב - 1938, בטנטורה. הוא זכר שבליל הכיבוש התעורר ב - 1.00 לפנות בוקר לשמע יריות מכיוון בית הספר, שנמצא במבואות הכפר המזרחיים, העיר את אמו והם יצאו אל השכנים. כשיצאו, התגלה להם שכול הכפר כבר היה בחוץ, בעוד שאצלו בבית לא שמעו כלום לפני-כן. העניין נמשך עד הבוקר ובערך בשעה שבע בבוקר נכנס הצבא לכפר. לאחר כניסת הצבא החלו לאסוף את האנשים ליד הים, הגברים - לחוד והנשים והילדים - לחוד. לאחר מכן לקחו את כולם לבית הקברות ולשם באו משאיות והעמיסו את כולם משם: הגברים לבית הסוהר והנשים והילדים לפרידיס. סלימאן, מבחינתו, סיים לספר את סיפורו ורק כאשר שאל אותו המחבר האם קרה עוד משהו שראוי לדבר עליו, התרצה וסיפר דברים, לא מרצונו ובוודאי שלא ביזמתו.

המחבר: "אחרי שהתאספו כולם, היה עוד איזשהו ירי, היה עוד איזשהו משהו ש... הרגו אנשים, ש... קרה משהו?"

סלימאן: "אני לא ראיתי אבל חיו הרוגים... הגרים... נהרגים הרבה אנשים, היו עושים את זה ובאים..."

המחבר: "אבל איך נהרגו? נהרגו בזמן המלחמה, או נהרגו..."

סלימאן: "אני לא יודע, אני ראיתי, אני הייתי, אנחנו ראינו שהם..."

המחבר: "מהרגע שאתם הייתם בשפת הים ביחד..."

סלימאן: "כן."

המחבר: "באיזה מרחק אתם הייתם מהבחורים?"

סלימאן: "מאיזה מרחק, היינו, כמעט אה... 100 מטר."

המחבר: "100 מטר."

סלימאן: "כן."

המחבר: "שם, במקום הזה, חיו איזה יריות? משהו?"

סלימאן: "לא. על הים לא היה."⁹⁵ מאשרים זאת האחרים בחזר. כנראה זהדי, האב, ועוד מישהו.

המחבר: "עכשיו שם, במקום, לקחו איזה אנשים, מהמקום, שם, לעוד מקום, לבית, לקחת נשק, משהו?"

השיב סלימאן:

⁹⁵ ראה: ראיון אישי שערך המחבר עם סלימאן זהדי אבו-נדא וג'מיל אבו-נדא ב - 5.4.1997.

כן, מהים, מעל יד הים, כן, בטח היו לוקחים על השמות, מי ש...מי שיש לו שם מהנהג שלהם, ייקחו אותו, יביא את הרובה שלו.

המחבר: "עכשיו מה עשו לקחו את הבן-אדם הביתה..."

סלימאן: "כן."

המחבר: "הוא הוציא את הנשק..."

סלימאן: "כן."

המחבר: "וחזרו למקום?"

סלימאן: "כן."

המחבר: "הבן-אדם חזר עם הנשק שלו?"

סלימאן:

יש... אנשים שלא חזרו. למה? שהם ראו, אה... היו בלילה במלחמה. שהם ראו על הנשק, שהוא עבד הלילה, שהוא שבור וזה, אז לא החזירו אותו.

המחבר: "מה זה לא החזירו, יעני גמרו אותו על המקום?"

סלימאן: "כן. כן. אז מי שעבד... שעבד בלילה, הוא גמר."

המחבר: "עכשיו, איפה חיטלו אותם, ב... בבית שלהם בכפר?"

סלימאן: "כן, כן. על המקום."

המחבר: "ויש כאלה שכן חזרו?"

סלימאן: "כן. יש. [שתניקה ארוכה] אבא מאחד מהם שחזר."

המחבר: "יעני שהוא הוכיח שהנשק לא ירה."

סלימאן: "כן."⁹⁶

בשיחה הקצרה עם סלימאן הוא ציין שאנשים שנשקם נבדק והוברר שלא ירה בלילה חזרו מביתם בשלום. זוהי גרסה שונה במקצת וקצת פחות חריפה ממה שאמר אחיו מחמד, שהדגיש כי אביהם, זהדי, היה היחיד שמסר נשק שלא ירה לחיילים וניתן לו לחזור בשלום אל הריכוז של הגברים. לפי גרסתו של סולימאן, נורו ונהרגו במקום, בביתם, "רק" אלה שהוכח, בבדיקה, שנשקם הופעל באותו לילה.

⁹⁶ ראה: שם.

בשלב מסוים השתלב בשיחה גם אחיו הצעיר יותר של סלימאן, הבן הצעיר ביותר של זהדי – ג'מיל, שנולד בשנת 1948, אך שמע על מה שקרה בשנת היוולדו מבני משפחתו ומאחרים. רק לאחר שאלות חוזרות ונשנות נזכר סלימאן בשמו של שמשון, כקצין שניהל את המצוד אחר האנשים ששמותיהם הופיעו ברשימה.

המחבר: "אתה זוכר מי ניחל את כול העניין הזה, היה שם מישהו או כולם, איך, איך זה הלך? מי החזיק את הרשימות?"

סלימאן: "לא זוכר את השם שלו עכשיו."

המחבר: "זה היה בן-אדם אחד, זה היו כמה?"

ג'מיל: "תאמין לי..."

סלימאן: "מה, מה אני, אין לי זמן... את ה..."

המחבר: "לפי איך שאומר סלימאן, עמדו עם רשימות ביד. השאלה..."

ג'מיל: "כן, הם תפסו הרשימות אצל זה שהיה מנהל, שמחליף את הזה... נכון! מהגיל הזה."

סלימאן: "קצין צבא..."

ג'מיל: "כן."

סלימאן: "יש לו את הרשימה, הוא בדרך כלל..."

המחבר: "אבל מי הקצין הזה?"

ג'מיל: "אה... לא יודע מי הקצין."

סלימאן: "של אה... ישראל?"

המחבר: "כן."

סלימאן: "היה קצין שמשון."

המחבר: "שמשון?"

סלימאן: "כן."

המחבר: "זה מה שהיה חשוב לי לשמוע. אני הייתי צריך לדעת, הנה היא כבר משתפת בהצגה מעם שנייה. אז..."

סלימאן: "כן, אני זוכר שמשון."⁹⁷

לאחר שהסביר המחבר לנוכחים בחדר את החשיבות הרבה בקבלת מידע מיותר ויותר אנשים, הן בגין השוני שבין הגרסאות, בין יהודים לערבים ולעתים גם בין ערבי לערבי והן בגין הנושא המיוחד של הריגת מספר כה גדול של תושבי טנטורה לאחר הקרב, נמשכה השיחה, שגם בה השתלב ג'מיל הצעיר, שסיפר על הדברים ששמע מפני הזקנים.

⁹⁷ ראה: שם.

אמר המחבר :

אל ותרגזי שאת צריכה לשמוע את זה פעם שנייה, אני, מוכרח לשמוע את הדברים האלה הרבה פעמים כדי לחיות בטוח שמדברים על אותו דבר. למהו כי אני יושב אצל יהודים אני שומע דבר אחד, אני יושב אצל ערבים, אני שומע עוד דבר, לפעמים אני יושב אצל עוד ערבי - אני שומע עוד משהו, קצת שונה. למשל, למשל, אה... למה אני כל-כך מתעניין על התרג הזה...

סלימאן : "כן."

המשיך המחבר :

כי כבר אנחנו יודעים שהרגו הרבה אנשים. אבל, יש כאלה אומרים הרגו על שפת הים, יש כאלה אומרים הרגו בבית הקברות, יש עכשיו, מה שאני מבין, זה שהרגו בבתים בכלל, אנשים הלכו להביא את הנשק...

סלימאן : "כן, כן, בבתים."

המחבר : "היה בשימוש - על המקום גמרו אותם."

סלימאן : "כן, כמו שאמרת."

המחבר : "זה משהו, בשבילי חדש. עכשיו השאלה, לקחו אתכם, אתה אומר, לבית הקברות אחר-כך."

סלימאן : "כן."

המחבר : "בבית הקברות, היה משהו ערדני"

סלימאן : "לא. לא היה שום דבר שמה. אבל היו אוספים את הכול מה שנהרגו..."

בנקודה זו התערב ג'מיל, האח הצעיר :

אבל, אני, מה ששמעתי מה... הזקנים, ברגע שכבשו את הכפר, הם חוציאו את כול האנשים, שמו אותם על החוף הים, הנשים לבד, גברים לבד.

המחבר : "אהה."

ג'מיל :

...ואחרי זה בא ה... ה... הזקין של הארגון והתחיל ללכת, על יד החבריה שישבו שם. ומי שראה אותו, כנראה, לא יודע אם זה איך היה, לפי, מוצא חן בעיניו, או מה, או לפי גובה, לפי...

המחבר: "זיהה אותם, זאת אומרת!"

גימיל: "כוז"

המחבר: "זיהה אותם, הכיר אותם לפי מה שאתה כנראה..."

גימיל:

או שמכיר אותם, לא יודע, אז חיח אומר: "זה! או זה בא ת... חייל לוקח אותך, לוקח אותך לבית הקברות - חוזר בלעדך. זה מה שאני שמעתי היסטוריה של הזקנים, לא... מאבא, או ממה שהיו שם... חלק..."

לאחר מכן הסביר גימיל מה ששמע על אלה שהיו בעלי נשק: "...כן, וחלק כאלה שלקחו אותם, שיש לו

ש...נשק, יש לחם בטח..."

המחבר: "זה בבית..."

גימיל:

...השמות של הנשק שלהם. ואמר לו ש: "יש לך נשק?" יש לו. "איפה?" "בבית." עכשיו שהוא לוקח אותו לבית, בודקים שם את הנשק. אם הנשק ירה..."

המחבר: "אז הוא גמר..."

גימיל: "חוזרים בלעדך"⁹⁸

לקראת סיום הראיון היו בחדר זהדי, האב, ושני בניו, סלימאן, הבכור וגימיל, הצעיר. לשאלה האם יודעים הם משהו על "חלקו" של אבו-משאיחי באירועים בטנטורה לאיש מהם לא הייתה תשובה כלשהי. חוסר ההתייחסות של הנוכחים לשאלה אודות אבו-משאיחי, אין בו, כמובן, כדי לעזור בפתרון המידע השגוי שנמסר אודותיהם על ידי אבו-משאיחי (שכזכור אמר כי זהדי, החי לידו בג'סר א-זרקא - נפטר, בעוד צברי, שנפטר בפרידיס - עודנו חי). סלימאן סיפר, כי סירב לאכול ולשתות עד אשר יראה את אביו. בסופו של דבר, כנראה מחולשה והתרגשות התעלף ואז העירו אותו והביאו לו אוכל ומים שלקחו עבורו מן החיילים. בראיון עם אחיו הצעיר, מחמד, הוא סיפר גרסה שונה במקצת לאותו עניין:

⁹⁸ ראה: שם.

Handwritten notes in the top left corner, including the number '13' and some illegible scribbles.

אחי, סלימאן, היה צמא. שוטר שנראה כמו "ימני" הציע לו מים, אבל סלימאן רצה רק מן הברז של הבית, והלכנו אחי ואני לבית ושתינו מן הברז שהיה בחצר של הבית מים.⁹⁹

סלימאן הכחיש את הדבר מכול וכול. לניגוד הגרסאות הזו בין שני האחים אין, כמובן, שום חשיבות לעניין המחקר אוזות האירועים בטנטורה אך יש בו, בהחלט, כדי להדגים את העובדה שקיימות גרסאות שונות ומנוגדות גם בין אחים, שהיו באותו המקום באותו הזמן בעת האירוע.

אחמד צאלח זראע (אבו-סהיל) ומיאסר זידאן איוב זראע (אם סהיל)

אחמד צאלח זראע (אבו-סהיל), נולד בטנטורה ב - 1936, ורעייתו, מיאסר זידאן איוב זראע (אם-סהיל), שנולדה בטנטורה, ב - 1940, השתתפו שניהם בראיון על אירועי כיבוש טנטורה. הדבר הראשון שמשך את תשומת לב המחבר בכניסתו לדירתם הקטנה של אבו-סהיל ואם-סהיל היה תמונה גדולה, יחסית, של לפחות 40 ס"מ x 50 ס"מ, ובה נראים מאות רבות של נשות וילדי טנטורה, מן האוכלוסייה ה"בלתי לוחמת" בהשגחת חיילי המשטרה הצבאית, במרחק של עשרות מטרים מבניין ה"מזגגה" - בית החרושת הישן בכפר, ביום כיבוש טנטורה, שהייתה תלויה על קיר הבית, ועליה כתוב, בכתב ידו של בעל הבית: "אסון טנטורה - 21 במאי [בתמונה נכתב שם החודש המוסלמי - איאר], 1948 - הזיכרון וההיסטוריה [או התאריך]. התאריך של כיבוש טנטורה, על פי הידוע לנו, לא היה ה - 21 במאי כי אם 22 או אף 23, והתמונה היא אחת מאלו שצולמו, כנראה, על ידי יעקב אפריאט, אחד מחיילי גדוד 33 של חטיבת "אלכסנדרוני", לפי מה שמסרו חבריו, יצחק מימון ואברהם אמיר.

בעל הבית, אבו-סהיל, אשר לדבריו קיבל את העותק התמונה מן האחראי על מוזיאון ה"מזגגה", לא ידע להסביר מה גרם לו להקדים, על גבי התמונה, את נפילת טנטורה ביום, או יומיים. לאבו-סהיל ולרעייתו גכרונות חיוביים מכפרם, טנטורה, לפני הכיבוש. הם זכרו שזה היה מקום יותר טוב מחיפה בהרבה מובנים וכי רבים באו להתפלל בטנטורה. הם גם זכרו ששטחים השייכים כיום למושב הבונים ולקיבוצים מעין-צבי ומעגן-מיכאל (בנוסף, כמובן, לשטחי נחשולים דור), היו שייכים, בזמנו, לטנטורה. כבר בסמוך לראשית הראיון אמר אבו-סהיל שוב ושוב, שזוכר הוא היטב כול מה שקרה בעת הכיבוש ובאות מתשובותיו הראשונות אמר אבו-סהיל:

⁹⁹ ראה: מתוך הראיון האישי עם מחמד ז'הי אבו-ג'א.

الأرض الطنطورة - ١٩٤٢ - للذكرى والتاريخ -

10. התמונה מקיר ביתו של אחמד זראע (אבו סהיל) : נשות טנטורה והילדים תחת שמירה

...ואני זוכר בדיוק מה היה בטנטורה. המתים, שהיו בגובה הבית הזה. אני רוצה לחגיד לך את האמת מה קרה. כשהלכנו צעדנו מעל למתים. בתמונה הזאת היינו עומדים. רצו להרוג אותנו. לגמור על כולנו. לולא אלוהים וזומארין הגנו עלינו. באו. אני מכיר מהם יעקב אל-מחיתאר, יגאל ושכטר. כולם מתו.¹⁰⁰

הכל ע"ש
אלוף ג'
12 מאי 2003

לאחר מכן עוד הוסיף אבו-סהיל: "אלה, אלוהים שמר אותנו בזכותם. כבר הכינו תעלה, רצו להרוג אותנו ולשים אותנו ולכסות עלינו ולגמור את העניין."
הטביר אבו-תופיק: "אתה הבנת מה הייתה הכוונה, לחסל את כולם. זה הדעה שהייתה לכולם."
המשיך אבו-סהיל:

הכל ע"ש
אלוף ג'
2 מאי 2003

באו עמדו בין הצבא. יעני רק שהקצין ייתן הוראה. אנשי זומארין כיוונו את נשקם. כול אחד היה לו אקדח ועמדו בינינו ובינם. אמרו להם: "יאף פעם לא יבוא יום שבו כפר שנכנע ייהרג בו אדם. זה עושה לנו שם לא טוב בעולם. מי שבמלחמה - במלחמה. מי שמת - מת. אבל מי שנשאר בחיים - תכבד אותו. האלס. גמרנו. לאן שתרגנה תשלח אותו."

אם סהיל: "כן. באלוהים."
אבו-סהיל המשיך לספר:

אמרו להם: "מה נעשה?" אמרו: "הגברים תיקחו לבית סוהר והנשים תיקחו אותן לכפר. יש פה כפר ערבי. מה, כמה צריפים ומחיתאר. לקחו את הגברים לצרפנד, שם נשארנו שנתיים, ואותנו זרקו פה."

לאחר שדיבר על טנטורה ופריזיס, על הקשיים שלאחר הגירוש ועל הגירוש לירדן שב אבו-סהיל לדבר על מה שקרה בטנטורה ביום הכיבוש.
אבו-סהיל:

...אם לא, יעני היינו מתים. בכלל לא רצו להוציא אפרוח בן יומיים, וקרה מה שקרה. מסענו על המתים, באלוהים. כשהלכנו היינו פוסעים מעל המתים. כשהלכתי אני, באלוהים, אני הולך....

המחבר: "מה הכוונה דרכו על המתים?"

¹⁰⁰ ראה: ראיין אישי שערך המחבר עם אחמד צאלח זראע ורעייתו מיאסר זידאן איוב זראע (אבו ואם סהיל) ב - 21.4.1997.

אבו-תופיק: "היו צריכים לקפוץ מעל..."

המחבר: "דרכו על המתים?"

אבו-סהיל:

לקחו אותנו למקום הזה ואספו אותנו. יעני היינו אותו... עוברים על האנשים שמתים ברחוב. היו הורגים אותם ב... ברחוב. אחר-כך היו אוספים 20 - 30. שמו אותם על הקיר, טרור... ויאללה.

אבו תופיק: "ראית אתה משהו מזה?"

אבו-סהיל: "אני ראיתי במו עיני, יא בן-אדם."

אם-סהיל: "כן, כן. ראינו."

אבו-תופיק: "שמעתו הוא מאשר והיא אומרת ראו."

אבו-סהיל: "אני ראיתי בעין יא אחי, הורגים את האנשים."

לאחר דיון על גילו של אבו-סהיל נמשכה השיחה על הריגת האנשים:

המחבר: "רגע, אני רוצה להבין משהו: אתה מדבר על זה ש... לקחו אנשים, שמו אותם על הקיר וירו?"

אבו-סהיל: "מה?"

המחבר: "לקחו את האנשים, שמו אותם על הקיר?"

אבו-סהיל הסביר בפירוט:

וירו. כן. כמו שאתה אומר. בתמונה, זה אנחנו, הבחורות והילדים. והגברים, שמו כול 40 ככה. אני זוכר טוב. אני אגיד לך כול דבר. כול 40 גבר שמו אותם ככה, שורח אחת ושמו אותם אחריהם נשק. יעני עושים סידורים. רק מקבלים הוראה, ויאללה, תרביצו בהם. באו אנשי זומארין...

המחבר: "כמה קבוצות כאלה אתה ראית שירו בהן?"

אבו-סהיל: "מה?"

המחבר: "אתה ראית יותר מקבוצה אחת ככה שירו בהן?"

אבו-סהיל: "כן. אני ראיתי איך הורגים את זה. רואים בן-אדם בא, הורגים אותו."

המחבר: "לא, לא. אבל אתה אומר אספו 40 עם ידיים על הראש."

אבו-סהיל: "כן. ידיים ככה על ראשם, על הראש."

המחבר: "וירו בהם?"

אבו-סהיל: "לא."

המחבר: "באלה לא."

אבו-סהיל: "לא. אבל היו מוכנים. גם אנחנו. ברגע זאת באו אנשים מאלו, מזיכרון." *אבו-סהיל*
אם-סהיל: "אבל קודם הם רצחו, אלא מהו קודם היו אוספים והורגים." *אבו-סהיל*
אבו-סהיל: "עכשיו, מה היו עושים בכפרו כשנכנסו לכפר מצד זה, איפה היציאה, מהצפונית."

המחבר: "מהצפון."

המשיך אבו-סהיל:

כיוון הזה. נכנסו לכפר. קוראים אחד, הורגים אותו, רואים אחד הורגים אותו. אחר-כך כשנכנסו היטב, אני זוכר ב - 12 בלילה התחילה הלחימה, 12.30 ביום - נכנסו לטנטורה.

המחבר: "12.30 ביום?"

אבו-סהיל: "12.00 מ 12.00 בלילה עד למחרת 12.30 ביום."

המחבר: "בצהרים."

לאחר בירור על מקום ביתו של אבו-סהיל שבה השיחה לאירוועי הכיבוש.

אם-סהיל: "הם בחרו את הבחורים המיוחדים, הטובים, לירי. אבל הזקנים זרקו אותם לאם-אל-זינאת." *אם-סהיל*
והמשיך אבו-סהיל:

היו מעמידים 20, 30, כך על הקירות, ויורים בהם. הביאו את אניבאר ז"ל מפרידיס ועוד כמה אנשים. באלוהים, אני זוכר היה כמו מלחמת היטלר. האמת. אני זוכר טוב. לקחו את כול המתים, היו מפרידיס, וישליכו. מה, ערימות כמו בגורן, יא בן-אדם. הרוגים. אחד, לקחו, אני זוכר גם, לקחו בחורה, ילדה, יפה, מהערימה הזאת איפה שאנחנו יושבים, על הבית הגדול הזה, הבית הגדול הזה שאתה רואה.

אם-סהיל: "אלוורשה, זאת."

המחבר: "מה זה היה... במפעל?"

אבו-סהיל: "לאנוס אותה, לעשות אונס שמה. אז דודה, אחי אביה, אחי אמה, לא יודע..."

אם-סהיל: "אחי אביה. אחי אביה."

אבו-סהיל: "קם, קם ואמר להם אני רוצה את הבחורה. ותפסו אותה ארבעה, תפסו אותה, גררו אותה."

אבו-תופיק: "היא עוד חיה, עד היום."

אבו-סהיל: "כן. אמרו לו חזור. אמר להם לא אחזור."

אבו-תנפיק: "אתה זוכר איך קראו לה?"

אבו-סהיל: "לא. מאיפה אני יודע?"

אם-סהיל: "אולי רסמייה שמה, יא חאגי."

אבו-סהיל: "לא יודע בדיוק מאיזה משפחה, מאיפה."

אבו-תנפיק: "אבו-פהמי אמר היא חיה עד היום."

אם-סהיל: "עודנה חיה?"

אבו-תנפיק: "עוד חיה."

המחבר: "רגע. מה קרה?"

אם-סהיל: "יא אללה."

אבו-סהיל: "רדף אותם כדי להחזיר אותה, נתנו לו כדור בראש והרגו אותו."

המחבר: "רגע, הוא קם והוא רצה להחזיר אותה?"

אבו-תנפיק: "כן. הוא רצה להגן עליה."

אם-סהיל: "כן."

אבו-סהיל: "כן, אז הוא ממשפחה שלו, אחות שלו, אח שלו, לא יודע. מהמשפחה."

המחבר: "ואז נתנו לו כדור בראשו?"

אבו-סהיל: "כן. אז הם רצו ל... עשו לה אונס שם. אנסו אותה. במקום הזה. בבית הזה."

המחבר: "ומה קרה ל...?"

אבו-סהיל: "אמרו לו תחזור, תחזור. לא רצה לחזור. אז אחד נתן לו כדור על המקום. והילדה חזרה כמו מותה,

סמרטוט יעני."¹⁰¹

השיחה אודות אונס הבחורה עוד המשיכה להתנהל, במטרה לנסות לבדוק היכן נמצאת כיום אותה אישה ולאחר מכן סיפר אבו-סהיל על יגאל ניידרמן מזיכרון-יעקב, שביום כיבוש טנטורה הלך עם ארבעה מילדי הכפר ופרץ לחנויות הכפר כדי להביא משם ביסקוויטים וסוכריות, לחלק לילדים הקטנים. אבו-סהיל גם סיפר שלאחר הכיבוש היה עובד אצל יגאל, אותו זכר לחיוב מיום כיבוש טנטורה. לאחר מכן התפתחה שיחה על אנשי זיכרון-יעקב, כמו מוטל סוקולר ודי"ר רפפורט.

כשחזרה השיחה לעסוק בנושא המלחמה סיפר אבו-סהיל שכשהתחילה המלחמה בטנטורה התאספו כמעט כל הכפר אצל חיליל דסוקי, שהיה אחי הסבתא של אמו של אבו-סהיל, שהיה לו

¹⁰¹ ראה: שם.

בית גדול. דסוקי, שהיה לו רובה ציד, ישב על כסא ושמר על הנשים והילדים. אבו-סהיל גם זכר שכשנכנסו החיילים לכפר נכנס לבניין כוח של איזה 20 או 30 חיילים והשתלט על המקום. רבים מאנשי זיכרון-יעקב, כמו מוטל סוקולר, למשל, ניסו לשכנע את אנשי טנטורה להיכנע, לרכז את הנשק ולוותר מרצון, כיוון שאי אפשר היה להתזיק מעמד מול הצבא – אך לשווא, לא הושגה הסכמה. אמר על כך אבו-סהיל:

כמה שכנעו אותם, תעשו שלום. כול אחד יש לו נשק ימסור אותו, אחר-כך, עם רישיון, כול אחד ייקח מה שהוא רוצה עם רישיון, תישארו באדמות שלכם, תישארו פה.

וכאן הסביר אבו-סהיל כי עיקר האשמה היא לא באנשי טנטורה כי אם באנשי עין-אילה, כאשר כוונתו הייתה לאנשי עין-עזאל, כמובן, שהשפיעו על אנשי טנטורה, בשום אופן ופנים לא הסכימו להיכנע ושכנעו גם את הצעירים של טנטורה להתנגד לכניעה בפני היהודים. אבו-תופיק גם הוסיף שהיה גם פחד של כפרים להיכנע, מפני כפרים אחרים שסירבו להיכנע וכי היה גם פחד גדול בתוך הכפרים עצמם, של אנשים שרצו להיכנע מפני אלו הצעירים בעיקר, שהתנגדו ודרשו להילחם עד הסוף.

אבו-סהיל סיפר גם על המחיתאר, דאהוד אל-חאגי שקיבל התקף לב לפני המלחמה בחודשיים, ואבו-תופיק הוסיף שאולי חלה המחיתאר גם בגין העובדה שלא הצליח להשתלט על בני הכפר. לדברי אבו-סהיל, תכנית המחיתאר הייתה לאסוף את כול הנשק מאנשי הכפר ואז לקרוא לזיכרונים ולהעמיד את בני הכפר בפני עובדה מוגמרת, בתוקף סמכותו והכבוד שרחשו לו. אך, לדברי אבו-סהיל, הוא היה במסגד, יצא ממנו וקיבל את התקף הלב ו... "אין לנו מזל. אם הוא נשאר בחיים, אלוהים... אלוהים רצה להסיל את הכפר..."

אבו-סהיל סיפר שהבניין הגדול בכניסה לכפר היה בית הספר שלו, בו הוא למד כמה כיתות ראשונות – בית הספר לבנים. הוא סיפר שמחוץ לבניין יש בריכות קטנות צבעוניות, בהן גידלו הילדים דגים קטנים וכי בשטח שליד בית הספר גידלו גם עצי פרי. הוא גם זכר, שאת בית החרושת ואת בית הספר בנה איש עשיר ומסר את בית הספר מתנה לכפר. מתוך הידוע לנו, אבו-סהיל ידע, כנראה, רק חלק מן הדברים במדויק: ידוע ומפורסם הוא, שאות בית החרושת בנה הברון רוטשילד, ב-1891, אך בית הספר לבנים שבכניסה המזרחית, הראשית של טנטורה, נבנה ונחנך ב-18.3.1944, כאשר את בנייתו מימנו, כזכור 3,700 לירות סטרלינג, מגבית עצמית של תושבי טנטורה בצירוף 1,300 לירות סטרלינג נוספות, מכספי ממשלת המנדט הבריטית. תוך כדי השיחה נזכר אבו-סהיל בפרשה שקרתה לו בשנים עברו:

לפני כמה וכמה שנים נכנסתי לאזור בית-הספר כדי לקצור שם קצת ירק בשביל כמה בהמות שהיו לי בבית. פתאום חשתי שחרחרת וזיעה קרה על כל הגוף והונחלתי לדמיין לעצמי פתאום תמונות של פעם, את עצמי כילד, מתהלך בין הערוגות, משקה את הפרחים ומאכיל את הדגים. ואז, כאשר הייתי עדיין בין טשטוש לדמיונותי, הגיע פתאום למקום איזה בחור צעיר, שהחזיר אותי בבת אחת אל המציאות העגומה, ועמד לגרשני מן המקום, כאשר יצא מן הבניין איש מבוגר והבחין במהומה ובא לראות במה העניין. וראה זה פלא, האיש, אכן זיהה אותי באיזשהו אופן וחילץ אותי מן המצב המביך, שבו, הבחור הצעיר הזה, שטרם נולד כאשר למדתי בבית-הספר הזה, רצה לגרשני ממנו, לאחר כ"כ הרבה שנים.¹⁰²

בהמשך למה שקרה אצל חיליל דסוקי, המשיך המחבר לשאול:

תגיד לי משוהו. כשאתם... כשאתם... כשנכנסו היהודים, שם, איפה שאתה היית, אצל חיליל דסוקי, נכנסו. מה קרה אתכם, מה, לאן הלכתם?

אבו-סהיל המשיך:

אנחנו, אתה יודע, אנחנו פחדנו. בחורות התחילו לצעוק וילדים בוכים. ובאו שמו אותנו, פה שאנחנו נמצאים עכשיו, זה בית הקברות. אבו-סהיל הצביע בידו על התמונה, התלויה על הקיר.

אבו-סהיל גם הסביר שמגרש החנייה של נחשולים ושל דור ממוקם על גבי בית הקברות של

טנטורה: "איפה החניון של המכונניות זה בית קברות. זאת, יא אבו..."

אבו-תופיק: "כן. הלכנו. קיבוץ."

אבו-סהיל: "זאת כולה בית קברות זאת. עשו אותה חניון. היא בית קברות. אנחנו היינו שם. היה שם צבר."

המחבר: "לקחו אתכם ל... מהבית של דסוקי לבית הקברות?"

אבו-סהיל: "לכול הכפר אספו אותו לשמה."

המחבר: "ולקחו אתכם לבית הקברות?"

המשיך אבו-סהיל:

¹⁰² ראה: אבו-סהיל - ראיון אישי.

494

אנחנו עוצמים [מילה לא ברורה] שאנחנו מחוץ לכפר. ברחנו, נכנסנו לכפר. פחדנו. אז אספו אותנו שמו אותנו פה. והביאו את הגברים בגיל הגדול וגם בגיל [מילה לא ברורה] אז כול 40 ככה, שמו אותם שורה, שורות, שורות, שורות.

המחבר: "קבוצות של 40 זאת אומרת?"

אבו-סהיל:

כול 40 גבר ככה. ורוצים, אמת. רוצים לגמור על כולם. לא רוצים אפילו ילד בגיל שבע. אמת יעני, אלוהים עזר לנו בגלל האנשים מזיכרון.¹⁰³

המחבר ניסה לברר עוד ועוד פרטים, ממה שזכר אבו-סהיל, על מנת לנסות להבין באיזה אנשים מדובר: האם היו אלה החיילים שלחמו וכבשו או שמא הספיקו כבר להתחלף. לכן שאל המחבר:

בוא, אני צריך להבין משהו. אה... קודם כול אני מבין עוד לא התחילו לירות. רק התכוונו לירות. התכוונו. אבל עוד לא הספיקו להתחיל לירות. נכון?

אבו-סהיל: "כן."

ואז הציג המחבר לאבו-סהיל שאלה קשה:

עכשיו, תנסה להיזכר רגע. האנשים האלה שאספו אתכם, שסידרו קבוצות של 40. האנשים האלה זה היו החיילים שכבשו את הכפר, שנכנסו לכפר, או היו אנשים אחרים, חיילים אחרים שבאו במקומם?

אבו-סהיל: "לא. זה צבא. אז, השם שלהם היה 'הגנה'."

אבו-תופיק: "הם לא... הספי... אף אחד מהם לא זוכר מי התחלף, מי בא, מי..."

אבו-סהיל: "מאיפה אני יודע? צבא. מהצבא שהם 'הגנה'. כך קראו להם."

אבו-תופיק: "'הגנה'."

המחבר: "לא, השאלה... תראה..."

אבו-סהיל: "השאלה, באו ולקחו אותנו ואמרו ככה יעני: 'יאללה! שמו אותנו פה, איפה בית הקברות, והתחילו."

ילדים קטנים בחוץ..."

¹⁰³ ראה: שם.

המחבר : "וזה באיזה שעה בערך היה?"

אבו-סהיל : "זה אחרי הצהריים היה. מתי שנכנסו בכפר."

המחבר : "מה זה, שלוש, ארבע?"

אבו-סהיל :

לא ארבע, לפני. אבל אמת הרגו אנשים בלי מלחמה הרבה. הרבה, הרבה, הרבה. אנחנו היינו עולים על המתים אנשים ברחוב. בכבישים. במלחמה הרבה, הרבה הרגו. היה, אבו-סהיל נאנח ומדבר לחילופין ערבית ועברית : אלוהים, צעירים, צעירים, כולם, הרגו אותם בלי מלחמה. בלי מלחמה נהרגו. אלוהים רצה כך. מה נעשה?

המחבר : "רגע, אבל, למשל בילדים או בבחורות גם כן ירו?"

אבו-סהיל : "לא, לא הרגו אף אחד."

המחבר : "רק גברים?"

אבו-סהיל :

כן... ולא. וזה במלחמה. זה מה שבפנים נכנסו - מי שהיו רואים היו הורגים אותו. אחר-כך, היו עושים 20, 12, ככה, צעירים יעני, בגיל 20, או בגילי, או בגילו או בגילך, שמו אותם על הקיר והורגים אותם. עכשיו הביאו אנשים מפריזיס פה, אף אחד לא נשאר, כולם נפטרו, ואספו את האנשים המתים.

המחבר : "רגע, אבל זה מה שאתה אומר שאספו 12 איש וירו, זה ירו בהם? הרגו אותם?"

אבו-סהיל : "מי?"

המחבר : "מה שאתה אומר שאספו, עכשיו שאמרת..."

אבו-סהיל : "שאספו?"

המחבר : "כן."

אבו-סהיל : "כן. הרגו."

המחבר : "זה ירו?"

אבו-סהיל : "ירו, כן, על המקום."

המחבר : "ואתה ראית את זה?"

אבו-סהיל : "הרגו אותם."

המחבר : "כמה בערך עשו... הרגו?"

אבו-סהיל: "אה... מה אני אני לך, הרבה, הרבה, הרבה אנשים."

אם-סהיל: "הרבה, הרבה, הרבה אנשים."

המחבר: "מה זה, זה 100, 150?"

אם-סהיל: "יותר!"

אבו-סהיל: "זה כפר!"

אם-סהיל: "כול... כול גבר צעיר - יהרגו אותו. גם אני הייתי, כן."

המחבר: "יותר ממאה?"

אבו-תופיק: "גם היא הייתה שם?"

אבו-סהיל: "הרגו, וואלה, הרגו."

לאחר דיון קצר על רישום הגיל בתעודות נמשכה השיחה על מה שהתרחש בכפר, ביום הכיבוש.

אבו-סהיל:

והרגו מה שהרגו. והביאו אנשים מפרידיס, אספו את האנשים שהרגו אותם. ועכשיו באו, לקחו אותנו, בחורות וילדים, שמו אותנו במקום הזה. גם כן לגברים שמו אותם, כול 40 שורה. שורה, ורוצים לגמור על כולם.

אבו-תופיק: "תרשה לי אבו..."

המחבר: "ואלה שהרגו אותם, זה הרגו קודם?"

אבו-סהיל: "אני יודע קודם, מקודם. הצבא. זה מה שנכנס לכפר. מי שהרג, לא הרג. הצבא. השם של הצבא אז היה

קוראים לו 'הגנה'."

המחבר: "הגנה, כן."

אבו-סהיל: "הגנה."

המחבר: "עכשיו תגיד, אתה הכרת אדם שהסתובב שם במקום, שקראו לו שמשון?"

אבו-סהיל: "מה?"

המחבר: "אתה הכרת בן-אדם בשם שמשון?"

אבו-סהיל: "שמשון. שמעתי עליו. רק שמעתי עליו."

המחבר: "מה שמעת עליו?"

אבו-סהיל: "רק שמעתי."

המחבר: "לא הכרת."

אבו-סהיל: "רק שמעתי."

המחבר: "מה שאני רוצה לדעת ממך עוד דבר."

אבו-סהיל אומר משהו לא ברור.

המחבר: "אתה ראית..."

אבו-סהיל: "היו הגברים מדברים על זה."

אם-סהיל: "כול אחד..."

אבו-סהיל: "שם שלו, לא מכיר אותו, זוכר משהו כזה..."

המחבר:

בוא, אני רוצה לשאול אותך שאלה כזאת. אתה ראית בן-אדם, מישהו, הולך שמה עם רשימות ומוציאים מה...מ בני-אדם כול מיני לוקחים כולם וזהו

אבו-סהיל: "כן, כן, כן, כן."

המחבר: "מי, מה, מו! לפי מה לקחו?"

אבו-סהיל: "אני חושב אולי שש אנשים. משהו כזה. אחד, קוראים לו סלים אבו-שוקור."

המחבר: "סלים מה?"

אבו-סהיל: "אחד קוראים לו סלים אבו-שוקור"

אם-סהיל: "אני חושבת שחטו אותו."

המחבר: "סלים אבו-שוקור"

בשלב זה הסביר אבו-תופיק לאבו-סהיל שלא זו הייתה השאלה, על מי שנטבה, אלא לגבי מי

שהיו להם הניירות.

המשיך אבו-סהיל:

כן, כן, כן. זה יש שמשון שהוא אמר עליו. נכון. נכון. עכשיו נזכרתי בזה. יש אנשים הלשינו, יעני על... מטנטורה. הלשינו על כמה אנשים שהיו מביאים נשק מסוריה לכפר.

אבו-תופיק: "נתנו להם את הרשימה."¹⁰⁴

אבו-סהיל נזכר בזמן השיחה בעניינים שונים. בשעה שדיבר אודות השניים שהביאו נשק מסוריה, מצא, לפתע, הזדמנות לספר על אותם בני טנטורה, עליהם שמענו גם ממקורות אחרים, שעזבו, עוד בטרם הקרב, את טנטורה, בהפליגם, דרך היס לסוריה, חרף התנגדות הצעירים, שעמדו על

¹⁰⁴ ראה: שם.

דעתם להישאר, לא להיכנע ליהודים ואם יהיה צורך – להילחם. אבו-סהיל השלים את דבריו על השניים שהביאו נשק מסוריה ועבר לספר על אלה שעזבו את טנטורה בסירות ("לְנָשִׁים"), בדברו כול העת בערבית ועברית גם יחד:

עכשיו הם רצו אותם. קראו להם. לא יודע אם היה אחד או שניים. יש הרבה מטנטורה, ברחו בלילה בסירות לסוריה. ברחו. והיו באים "לְנָשִׁים" ["לְנָשִׁים" - כינוי לסירת מוטור מהירה] מסוריה ועצרו בים. רוצים לעלות לסוריה. הצעירים לא רוצים. רוצים מלחמה. הגדולים אומרים להם: "מה יש לכם, נלך - נמותו!" אז יש לנו משפחות ברחו בסירות. בסירות. אמרו: "נמותו בים - נמותו." ברחו ללבנון ושמרה, אלוהים יודע, ובאמת הצליחו.

אבו-תופיק שאל לגבי הימצאות של צבא זר בטנטורה: "היה אצלכם צבא זר? מצריו סוריו?"

אבו-סהיל: "מהו?"

אבו-תופיק: "היה בטנטורה צבא מצרי, הטענה של כולם?"

אבו-סהיל: "לא. מה צבא?"

אבו-תופיק: "לא. מצרי, סורי, היהו?"

אבו-סהיל: "לא, לא, לא. רק מחכפר. כלום לא היה. כלום."

המחבר: "לא היו בכלל זרים?"

אבו-סהיל: "רק מטנטורה. אף אחד מבחוץ. וחוץ מהם לא היה."

המחבר: "וואלה שאספו אותם לפי הרשימות. כמה תפסו בערך?"

השיב אבו-סהיל:

הם. אני, באלוהים. עכשיו הזכרת שם שמשון זה. הוא התחיל: פלוני, שם זה נמצא, זה נמצא, זה נמצא, זה נמצא. אז אלו, כנראה שהם ידעו מזה שכפר טנטורה ילך. יבוא שעה שכבר יכבשו אותנו. אז הוא יש, ברחו בסירות לסוריה דרך הים.

המחבר: "רגע, אבל השמות האלה מתי חיפשו אותם?"

אם סהיל: "אלוהים יודע מתי"

אבו-סהיל: "בן-אדם. היה בן-אדם... ויש לו פתק... רשימות שמיות."

המחבר: "אבל זה אחרי שכבר כבשו את הכפר."

אבו-סהיל: "כן. אחרי שכבשו את הכפר, הכול."

המתבר : "ומה עשו איתנו?"

אבו-סהיל : "לא היה אף אחד. רק מצאו אחד."

המתבר : "אה."

הסביר אבו-סהיל :

כנראה הם ברחו לים. הם הכירו את עצמם, אמרו להם לא לעשות אה... מלחמה. רוצים לעשות שלום. הצעירים לא רוצים, אז הם אמרו אם יהיה מלחמה אנחנו בטח גם נלך לעזאזל.

המתבר : "האחד הזה שמצאו אותנו, מה היה איתנו?"

המשיך אבו-סהיל לספר :

זה מה שאני זוכר, שהיו, באו מכוונות, הביאו מכוונות, לקחו את הגברים למכוונות, לבית סוהר, אז אחד אומרים לו, הוא גם כן אולי, אלהים יודע, הוא הלשין או משהו אומר לו : "יאללה יא סלים, תעלה!" אז בא אחד אמר לו : "חכה, אתה קוראים לך סלים אבו-שוקור?"

המתבר : "אבו-שוקור?"

אבו-סהיל : "אבו שוקור, כן."

המתבר : "שוקור."

אבו-סהיל : "אז אמר לו : יתעמוד בצד. יתעמוד בצד."

אם-סהיל : "זה שחטו אותו."

אבו-סהיל : "זה, אבו-תופיק, לא ירו בו. שחטו אותו, כך."

אם-סהיל : "כן, שחטו אותו."

אבו-סהיל : "בבית משפחת איוב. כאן."

אם-סהיל : "בבית משפחת איוב, קרובים שלי."

אבו-סהיל : "הביאו אותו חי..."

המתבר : "למה שחטו אותו?"

אבו-סהיל :

לא, ולא בכפר, לכאן הביאו אותו, קשרו אותו, שחטו אותו ופתחו את בטנו. יעני אנשים מזה, מפרידיס שהביאו אותו, ראו אותו במצב כזה. לא ירו עליו ברובח.

500

המחבר: "שחטו אותו."

אבו-סהיל: "כן."

המחבר: "אבל למה זה?"

אבו-סהיל: "בסבין. זה מהאנשים שהיו מביאים נשק לטנטורה. זה אנשים ש... אחד שתפשו אותו, האלו אנשים

ש...ברחו."

המחבר: "בחוף מצאו אותו, יעני?"

אבו-סהיל: "ההו?"

המחבר: "יעני מצאו אותו בחוף?"

ואז חזר אבו-סהיל לספר שוב על פרשת איתורו של סלים אבו-שוקור על ידי החיילים.

אמר אבו-סהיל:

לא, בכפר. בכפר. עכשיו התחילו לקחו, לקחו את הגברים לבית סוהר צרפנו, זה, בית סוהר, אז אחד

אומר לו: "יאללה יא סלים, תעלה." אז אומר לו: "חכה, אתה קוראים לך סלים?"

אבו-תופיק: "בתחלה לא הכירו אותו..."

אבו-סהיל: "כן. לא הכירו, לא הכירו. אבל כנראה זה מי שאמר לו "יאללה יא סלים" – בכוונה. הוא רוצה שיתפסו

אותו."

הבעת צער של אבו-סהיל.

אבו-סהיל: "אז אה... לקחו תעודות זהות שלו ו... תעמוד בצד. ושאלו על כמה אנשים, כבר הם הצליחו לברוח."

שוב דיבר אבו-סהיל על המחלוקת בין המבוגרים של הכפר, שרצו להיכנע או לברוח לבין

הצעירים שרצו להילחם, ולאחר מכן חזרה השיחה אל הנושא של הרג האנשים בטנטורה, לאחר

הכניעה.

המחבר: "תגיד לי משהו. כשאתה ראית שידים באנשים, אתה ראית מסביב את החיילים גם? מה עשו החיילים?"

אבו-סהיל השיב:

נכנסו לכפר. אתה מבין? אני גר פה. היינו גרים פה. אז כול הבחורות באו. אספו אותנו והכניסו אותנו

לכפר בפנים. מפה. אנחנו היח בית שלנו פה, בגבעה הזאת. ביום, בסוף. אז כול הבחורות והילדים

סחבו אותנו בפנים בכפר. אז אנחנו רואים פה בן-אדם מת, פה הרוג, פה הרוג, פה הרוג, התחילו

בחורות לבכות. אז אחר-כך אני ראיתי בעיניים, וזה אנשים מפרידים גם סיפרו את זה. היו לוקחים
10-12 איש, שמו אותם על הקיר, טרררררר הורגים אותם כך.

המחבר: "כמה חיילים עמדו באותו מקום, איפה שירו, היו הרבה חיילים, היו מעט?"

אבו-סהיל: "אני לא יכול להגיד לך מספר. היו חרבה חיילים."

המחבר: השאלה שלי, אם כשירו, אם כול החיילים היו מבסוטים מזה, או היה מישהו שדיבר."

אבו-סהיל: "בטח. מי שהורג, נגיד, מי שהורג, נגיד, אם אתה לא רוצה אתה לא תיתן לו. הם כולם רוצים ככה,

בטח."

המחבר: "אז כולם רצו."

אמר אבו-סהיל: "

רוצים בטח. קצינים הגדולים. בטח. רוצים את זה. אם לא רוצים לא הורגים אף אחד. למה רוצים היו
להרוג אותנו כולנו. למה כול הגדולים רוצים את זה. כולם רוצים. האמת. אני רוצה להגיד לך את
האמת. היו רוצים להרוג כול הכפר, לא לצאת אף אחד מהכפר. אם לא היה מזיכרון, לא... אתה לא
רואה שם אחד מטנטורה.

אבו-תופיק: "זאת אומרת שהרצח, התריגות לא היו מקרים יחידים. כנראה זה היה חמטרה הכללית של כול
הנכבה."

המחבר: "זה מה שאני מבין, כרגע, מאבו-סהיל..."

אבו-תופיק: "לא, גם אבו-פהמי אמר אותו דבר."

המחבר: "כן."

אבו-תופיק: "לא אמר לך שהמכונות ירייה היו מוכנות, רק שבאו מזיכרון?"

המחבר: "כן, כן."

אבו-סהיל:

כן. וואללה הרגו אנשים הרבה. מטכנים, לא היו במלחמה. לא היו עם כלום. לקחו אותם מהבית יעני,
ככה, עם בנדים של השינה, וואללה לקחו אותם כמו פרות לפנייהם והורגים אותם. שמו אותנו בדיוק
במקום הזה, פה, על הבית קברות.

בשלב זה אבו-תופיק והמחבר ניסו לבדוק האם קרה ומה קרה על שפת היס, ואבו-סהיל הסביר

וסיפר מה קרה:

נגיד, סלח לי. נגיד, שאני גר פה. הרבה אנשים. הכפר מלא, אני לא יודע. לקחו אותנו בשביל שיהיו כולם ערימה אחת. כול ה... אספו כול האנשים. זה לא לקח חצי שעה ושעה. הרבה זמן לקח.

המחבר: "כן"

ואבו-סהיל המשיך ושוב ותיאר בתמצית מה שקרה:

עד שאספו כול הכפר הרבה זמן. אבל אני לא זוכר כמה. ושמו אותנו במקום הזה וש... הביאו כול הגברים, שמו אותם כול 40 שורה אחת ומתחילים לעשות סדר, רוצים יעני, לחזקו ו... אלוהים שלח לנו אנשים מזיכרון. יעני, הם הצילו את החיים של ה... כול הכפר. באו זרקו בחורות וילדים בכ... בכפר הזה. זה היה כמה חיה, צריפים.

אבו-תופיק: "כאשר באתם, הלכתם מטנטורה לכאן במכוניות או ברגלו"

אבו-סהיל: "כן"

אבו-תופיק: "כאשר באתם, הלכתם מטנטורה לכאן במכוניות או ברגלו"

אבו-סהיל השיב והדגיש שוב, את חלקם של אנשי זיכרון-יעקב:

לא, במכוניות. נשים וילדים שמו אותנו כאן, הורינו אותם בפרידיס, והגברים לקחו אותם לצרפנד, לבית סוהר. אנשי זומארין אמרו להם, המחיתאר ואלה שהיו איתו, אמרו להם: "לא ייתכן. מלחמה - מלחמה. מה שהרגתם, מה שנהרגתם - גמרנו. אבל מי שעשה שלום, נכנסתם לכפר, חיאלס."

המחבר: "היה ויכוח גדול"

ענה אבו-סהיל:

הייתה מחלוקה בין האנשים
האנשים האלו
האנשים האלו
האנשים האלו
האנשים האלו
האנשים האלו
האנשים האלו

כן. גם ויכוח חזק. כי היה אנשים מזיכרון היה לו כול אחד אקדת ביד. עמדו בינינו וביניהם. התחילו להתווכח עם קצינים. אמרו להם אתם לא תזרנו אחד אפל... אפילו. אנחנו מכירים את האנשים האלה. מי שדפק אותם הצעירים האלה. אנחנו חיים איתם הרבה ז... הרבה זמן עם האנשים מכירים, יש הרבה משפחות. עכשיו מה שקרה - קרה. מה שנהרג - נהרג. ממנו, יהודי, ערבי, לא חשוב. אבל כשבן-אדם ירים ידיים - חיאלס, אין לך מה לעשות איתו. אז כשאחד הלך, מזיכרון, באוטו, חיתר נשאר והביא מכוניות. והבחורות ואנחנו - זרקו אותנו פה והגברים לקחו אותם לבית

סוהר בצרפנד. נשארז איזה שנתיים וכמה חודשים ושחררו אותם. אחר-כך שאלו כול אחד איפה המשפחה שלו, בישראל, בירדן, בסוריה ולאיזה מקום, שלחו אותם שם.

אבו-תופיק: "עכשיו כשאנשי זומארין באו הייתם בחוף או בבית הקברות?"

אבו-טהיל: "כן?"

אבו-תופיק: "כשבאו אנשי זומארין..."

אבו-טהיל: "לא, היינו פה, פה על בית הקברות. פה היה עלול להיות שחיטה, טבח."

אבו-תופיק: "רצו להרוג אותם על בית הקברות."

המחבר: "[מלים לא ברורות] זהו"

אבו-טהיל: "כאשר באו אנשי זומארין היה משהו. אם הם היו מאחרים ברבע שעה, לא היו מוצאים אף אחד."

המחבר: "יעני אם היו מאחרים ברבע שעה..."

אבו-טהיל: "גמרנו. לו אחרו הזיכרונם - אחרו ברבע שעה - היו מוצאים את כולנו מתים."

המחבר: "תגיד לי משהו אחר. כשאתם הייתם בבית הקברות. נגיד אחרת: בשפת היס, כמה זמן הייתם?"

אבו-טהיל: "מהו?"

המחבר: "על שפת היס, כמה זמן, בערך, הייתם שם?"

הסביר אבו-טהיל:

אתה יודע. זה כבר מלא. ומלחמה זו. יש שהביאו אותם מצד זה ומצד זה ומצד... כולם כמעט היינו על היס. אספו מי שעל היס, מי שגר פה מי שפה. אספו אותנו כולם וזה לקח הרבה זמן. הביאו אותנו למקום הזה.¹⁰⁵

אבו-טהיל הסביר מה קרה עם משפחתו, שמאחר ואמו והוא ושאר אחיו הצעירים יותר היו בפרידיס, אביו הגיע, לאחר שחרורו אליהם, לפרידיס. אבו-טהיל הדגיש, שהוא היה האח הגדול וכי הוא זוכר כול דבר מה שקרה. לפני סיום הראיון נשאל אבו-טהיל לגבי המתים שונתרו בטנטורה לאחר עזיבת הגברים ובני משפחותיהם.

המחבר:

מה קרה כשאתם יצאתם. מה היה עם המתים שהיו שם. היו, אני מבין, מתים הגיעו לבית הקברות. הביאו את המתים לבית הקברות. כן?"

¹⁰⁵ ראה: שם.

אבו-סהיל: "כן."

המחבר: "וכשאתם יצאתם, מה היה עם המתים, כבר היו קבורים?"

אבו-סהיל: "מיו."

המחבר: "חמתים. אלה שמתו."

אבו-סהיל: "לא. חפרו איזה תעלה כזאת."

המחבר: "מי חפרו?"

אבו-סהיל: "הם, היהודים שמו. הביאו טרקטור, חפרו שמה."

המחבר: "כשאתם הייתם שם?"

אבו-סהיל: "כן. חפרו וזרקו חכול בפנים."

המחבר: "תוכל לספר..."

אבו-סהיל: "רק שלפני זה היה מלחמה בטנטורה כמו שהיה במלחמת היטלר עם היהודים."

המחבר: "אז רגע..."

אבו-סהיל: "עשו..."

המחבר: "אני רוצה להבין. עוד כשאתם הייתם שם..."

אבו-סהיל: "מה שהרגו, אספו כל מה שאספו..."

המחבר: "חפרו תעלה עם טרקטור?"

ענה אבו-סהיל:

שמו אותם ערימה אחת, כולם. עכשיו, לשי... לפני שאנחנו לקחו... לקחו אותנו חפרו בור כזה וזרקו אותם כאן לפנים וכיסו אותם בחול.

המחבר: "עם טרקטור?"

אבו-סהיל: "כן. אז אנחנו זרקו אותנו פה."

מן ההסבר הזה של אבו-סהיל ניתן להבין, כפי שעולה הדבר גם בכמה מן הראיונות האחרים, כי קבורת המתים בטנטורה נסתיימה עוד באותו היום של כיבוש ופינוי הכפר. ומסתבר שלא כך היו הדברים, כי בפועל, מבינים אנו מתוך עדויות רבות אחרות, כי איסוף וקבורת החללים המקומיים של טנטורה נמשכו עוד על פני כמה וכמה ימים, בבתים, ברחובות ובכול פינות היישוב, עד אשר נוצרה במקום אף סכנת התפשטות של מגפה ומפקדיו עמדו על הצורך לרסס בזחיפות את כול שטח הכפר, כפי שהופיע, כזכור, אף במסמכים ובחילופי התשדורות בין טנטורה והמפקדה

בחיפה. מצב כזה לא יכול היה להיווצר לו נקברו כול מתי טנטורה ביום כיבוש הכפר. אך דוק: מאחר וכבר ביום הכיבוש נקברו חללים רבים בבית הקברות, כפי שהעידו המרואיינים, וגם לאחר מכן עוד נמשך איסוף המתים כמה וכמה ימים, יש לשער שכמות המתים הכוללת הייתה, אכן, גדולה ביותר. דברים אלה נותנים משמעות רבה וחשובה יותר לדבריו של מוטל סוקולר שדיבר, כזכור על 180, 200 ו- 230 גופות, הגם כי, כמובן, אין זו הוכחה מספרית מוסמכת. לקראת סיום השיחה דיבר אבו-סהיל על ביתו הפרטי ועל שאריות הבית בטנטורה שנתרו, לדעתו, עד עתה: "...עכשיו - אין טנטורה. עד עכשיו אני יכול להראות לך את הבטון, את חברזל, ואת הבית שלי."

המחבר: "אתה חושב עוד נשאר?"

אבו-סהיל: "ואללה, כן..."

המחבר: "אני חושב שעשו שמה..."

אבו-סהיל: "איפה שאני הייתי גר, פה, בכיוון הזה..."

המחבר: "אני חושב, הב... הבנתי שם, שעשו מגרשי חנייה הכול..."

אבו-סהיל: "זה בית הקברות החנייה. החנייה, איפה שעשו חנייה למכוניות - בית הקברות."

אבו-סהיל: "כיסו את זה, כיסו את זה. כשעשו את זה, עכשיו מחחול, מהיס... רק פה, בגבעה פה, נראה, כול גבעת

חול, זה בית, הרוס." 106

מחמד עבד אל-ראזק חצאדיה (אבו-ריאצ')

מחמד עבד אל-ראזק חצאדיה (אבו-ריאצ'), יליד פרידיס, בשנת 1935. אבו-ריאצ', שהוא בן פרידיס, לא היה בטנטורה בעת הקרב. כנער שחי בפרידיס הוא היה תלמיד בית הספר לבנים שבכניסה לטנטורה. מלווהו של המחבר לראיון עם אבו-ריאצ' היה עבד אל-חאפטי מחסן (אבו-נביל), אחיו הצעיר של אבו-תופיק, שהיה, כזכור, בעצמו בטנטורה בביקור, בליל כיבוש הכפר. הראיון עם אבו-ריאצ' נערך בערבית, אך אבו-ריאצ', שידוע עברית היטב, שילב, במהלך הפגישה, הרבה מלים עבריות בתוך משפטיו בערבית, כפי שנוהגים רבים מתושבי ישראל הערבים, המשתמשים דרך קבע בשפה העברית ומשתמשים בביטויים ומלים עבריות מדי פעם, גם בדברים ערבית.

בתחילת הפגישה הביע אבו-ריאצ' חשש מסוים משירות הביטחון הכללי בגין העובדה שהמחבר

מקליט וכותב את דבריו ואמר:

106 ראה: שם.

תראה, אבל אה...זה לא הכי טוב שיגיע לשירות ביטחון, שירות ביטחון... שירות ביטחון אצלנו במדינה מדווחים על כול דבר. נכון שזה כבר עבר, מ - 48 עד היום... הם עושים מגיות... ויש בזה שמציקים ויש שלא מציקים...¹⁰⁷

לאחר מכן התווכח אבו-ריאצי עם המחבר על התאריך של מבצע "נמל" בנסותו לטעון שהוא נערך ב - 31.5.1948 עד ה - 1.6.1948.

לאחר מכן דיבר אבו-ריאצי על עניינים נוספים שזכר, אשר לא היו קשורים ישירות לכיבוש טנטורה.

באשר לקרב על טנטורה ידע אבו-ריאצי לומר שהוא החל ב רבע לשתיים לפנות בוקר והסתיים ... התושבים למחרת בתשע וחצי או עשר לפני הצהריים. הוא דיבר על כך שהצבא הגיע מן הצפון, בסירת מנוע שירתה על מגדל השמירה ועל חיילים נוספים, שהגיעו ברכבת, הפריזו בין השומרים לכפר והפתיעו את השומרים, שנכנעו.

אבו-ריאצי סיפר על מחמד אבו-שחאדה, שעבד אצל הבריטים ורכש מימונות בכלי נשק, והיה האחראי בבית הספר, בעת הלחימה על הפעלת הכרן הצרפתי היחיד שהיה בטנטורה. לאחר מכן דיבר אבו-ריאצי על סלים אבו-שוקור, שהיה האחראי לקניית הנשק בסוריה ועל תפיסתו לאחר הקרב והוצאתו להורג עוד בטרם עלה על המכוניות שלקחו את הגברים למחנה המעצר. אבו-ריאצי קשר את תפיסתו של אבו-שוקור עם שלושה מתושבי טנטורה, שהיו משתפי פעולה עם היהודים, מסרו מידע על המונרחש בטנטורה והיו גם האחראים לזיהוי העצורים בכפר. על הרג האנשים בטנטורה סיפר אבו-ריאצי מה ששמע מאנשים, שכן, הוא, כזכור, לא היה במקום בעת ההתרחשות.

המחבר: "מה, מה ש... מה אתה יודע מה עשו עם הגברים בטנטורה בכפר?"

אבו-ריאצי: "תראה, מה ששמענו..."

המחבר: "כן."

אמר אבו-ריאצי:

מאלה שבאו, מאנשים, שהם אספו, מי ש... מי ש... אחרי המלחמה, מי שנהרג - נהרג, מי שלא נהרג לקחו אותו לבית סוחר. הביאו את כול הנשים...

המחבר: "אבל מי ש... כשאתה אומר מי שנהרג, מה זה נהרג, נהרג במלחמה?"

¹⁰⁷ ראה: ראיין אישי שערך המתבר עם מזמד עבד אל-ראזק חאדיה (אבו-ריאצי) ב - 21.6.1997.

אבו-ריאצי: "יש כאלה שנהרגו במלחמה ויש כאלו אחרי, שנהרגו. הם בחרו בכמה צעירים וירו בהם."

המתבר: "ירו בהם!"

אבו-ריאצי: "כן."

המתבר: "זה אתה שמעת?"

אבו-ריאצי: "כן. על מה, איזה עדות יש להם שזה צעיר, שיש להם עדות שזה היה במלחמה, על מה - אף

אחד לא ידע."¹⁰⁸

השיחה התגלגלה לנושאים שונים ואבו-ריאצי סיפר, בין היתר, על הסכסוך הראשון, שהתפתח לתקריט ירי, שהתרחשה בשדה קרוב לאדמת טנטורה בסוף ינואר 1948. שלושה מאנשי זיכרון-יעקב, האחים זכריה ומוישה רוזנברג, ותשבי, שנעזרו באדם מפריזיס בשם מחמד אבו-עאמר, נקלעו למריבה עם תושב טנטורה בשם אבו-מדיריס, שפתח בירי מאקדח 9 מ"מ שהיה לו ופצע את מוישה. לאחר מכן חלה תקלה בכלי הנשק שלו ותשבי הגיע אל עגלתו, בה היה לו רובה ציד, ירה באבו-מדיריס בבטנו והרגו.

בהמשך סיפר אבו-ריאצי על תימוני מזיכרון-יעקב בשם רחמים שלדבריו סיפר לו כי רצח, עם הסטן שלו 15 איש בטנטורה:

אבו-ריאצי:

אני נפגשתי עם אחד הזיכרונים בכפר סיטרין. זה תימוני אחד בשם רחמים. עבדנו יחד בבניה בכפר סיטרין וזה היה בשנת ה-50, ב-54, 55. אז הייתי עוזר לאחד הבנאים מ...כפר-סבא.

המתבר: "ומה סיפר לך?"

אבו-ריאצי:

וסיפר לי, הוא אמר: "לא איכפת לי היום, אני לא מפחד מאף אחד, אני רצחתי עם הסטן שלי חמש עשרה ערבים מטנטורה."

המתבר: "יפה."

אבו-ריאצי: "ועכשיו... ועשיתי קצור."¹⁰⁹

¹⁰⁸ ראה: שם.
¹⁰⁹ ראה: שם.

בהמשך התפתחה השיחה על מה ששמע המחבר ממרזאיינים שונים על חלקם של התימנים בטנטורה ביום כיבוש הכפר ואבו-ריאצי הסביר היכן בדיוק מתגורר אותו רחמים בזיכרון יעקב. המחבר איתר את "גיבור" סיפורו של אבו-ריאצי, שהוא, ככול הנראה רחמים לוי, תושב זיכרון-יעקב, שהיה, כבר ב- 1997 בן יותר מ- 80 שנה, איש שעבד שנים רבות כפועל בניין. בפגישה עמו סיפר רחמים על שביו בידי הגרמנים במלחמת העולם השנייה ועוד סיפורים, אך כבר מכול וכול באיזשהו קשר בינו לבין טנטורה במהלך המלחמה. בנוסף לאמירתו של רחמים שלא היה בטנטורה בדיקה של מצבת כוח האדם של גדוד 33 של חטיבת "אלכסנדרוני" מוכיחה שרחמים לוי היה, אמנם, כפי שסיפר, חייל בחטיבת "אלכסנדרוני" אך לא בגדוד 33, אלא בגדוד אחר. בדיקה זו הותירה את ספורנו של אבו-ריאצי אודות רחמים כנעלומה חסרת פשר ומובן. לאחר מכן סיפר אבו-ריאצי כי לאחר הקרב באו יעקב אל-מחיתאר ויוסף ז'שבסקי, שהיה מנהל שפיה ודאגו לקבורת הגופות של חללי טנטורה, בעזרת אנשים מפרידיס. כאן סיפר אבו-ריאצי כי לאחר הקבורה רצו אנשי הצבא בטנטורה לחסל את אנשי פרידיס שערכו את הקבורה ורק הודות ליעקב אל-מחיתאר, שאמר שהם באחריותו, הם ניצלו.

הסביר אבו-ריאצי:

באו ו... גופות, קיץ, יצא מהם סרוחון, באו השומרים היהודים שנשאר שם ולקחו לשם אנשים מתכפר בשביל לחפור...

המחבר: "לקבור."

אבו-ריאצי: "לקבור. אחרי שגמרו - העמיזו אותם בשורה רצו לקבור אותם."

אבו-נביל: "על זה... על זה..."

המחבר: "אלה שקברו... אלה שקברו..."

אבו-ריאצי: "... לא יעקב, היהודים שחיו שם, החיילים שחיו שם [בטנטורה]."

המחבר: "רצו להרוג אותם."

אבו-ריאצי הביא מדברי יעקב אל-מחיתאר: "לא...מה אתם רוצים לגשותו אלה האנשים מפרידיס שאני

הבאתי על אחריותו"
 אבו-נביל: "יעקב... אמרתי לך..."
 והמשיך אבו-ריאצי:

מה אתם רוצים מהם, אתם משוגעים? האנשים שהלכו וקברו אמרו: "העמידו אותנו בשורה ורצו לירות בנו. שנייה, זאת אומרת, לו זה לא הגיע..."

לקראת סוף הראיון, על רקע קולות גוברים והולכים של המואזין, שהקשו על השמיעה ונשמעים היטב בקלטת הראיון, הסביר אבו-ריאצי למחבר כי אנשי זיכרון-יעקב הכירו את אנשי טנטורה אישית, כול אחז ושכאשר נכבש הכפר הם מיהרו לערוך את חשבונם עם כול אלה שידעו עליהם שפגעו באנשי זיכרון-יעקב ולפיכך טבחו בצעירים מטנטורה. וכך התנהלה בסיום הראיון השיחה: אבו-ריאצי:

כן. היה, כולם. הנשים דיברו וסיפרו שאחרי גמר המלחמה היו אוספים את הצעירים שסימנו או שמשותפי הפעולה הלשינו עליהם זה וזה. חיפשו אותם, סדרו בשורה ונתקצרו. סידור וקציר.

המחבר: "אבל אתה חושב הספיקו בחלק מהם לירות כן לפני שיעקב אל-מחיתאר מנע את זה או לא?"
אבו-ריאצי: "לא. יעקב אל-מחיתאר בא, לקח אנשים מכאן, יבואו, ונעשו טובה ותקברו את האנשים שגרו."
המחבר: "כן, כן, כן."

המשיך אבו-ריאצי:

באו אחרי שקברו אותם וגמרו והמתינו בשביל לחזור הנה, באו והעמידו אותם בשורה וחשבו שאלה גם מטנטורה, אמר להם שאלה מפרידיס ושאני הבאתי אותם על אחריותי, על חשבונני. איך תהרגו אותם, מה אני אניד להורים שלחם?

המחבר: "זאת אומרת הוא מנע... מ..... מ..... מההתחלה...."
אבו-ריאצי: "הוא מנע את זה בטח, יעקב אל-מחיתאר."

לאחר שיחה על כתבתו של מחמד חסני נגיב ב"כול אל-ערב" הסתיים הראיון בשיחה אודות הריגת הצעירים בטנטורה לאחר הכיבוש: אבו-ריאצי:

אנשי טנטורה מכירים את אנשי זומארין אחד אחד. כאשר הנשים שלחם באו [מטנטורה] וסיפרו שהיהודים מזומארין, אלו ואלו, באו והרגו גברים והרגו צעירים וטבחו בהם. הבנתו על זה סיפורים. מדוע? יהודי שבא מפתח-תקווה או תל-אביב לא מוכר לטנטורה, אבל מזומארין, בטח מוכר. וזה איך שמישהו כמו רחמים הכיר אותם. זה הוא שעבדתי אותו אמר לי אני רצחתי, לא היה איכפת לי, אני מצפץ על כולם. עכשיו הוא כבר זקן. יריבות...הייתה קודם כול אנדרלמוסיה. הנשק היה הפקר.

ה"הגנה" לא שלטה עליו כמו צבא הגנה לישראל, שיש שליטה ויש רמטכ"ל ויש, ויש וכו'. [כמה מלים שקשה להבינן בגין המואזין, ואז שומעים]: הייתה אצל הלוחמים אנדרלמוסיה, הפקרות: "הרגו ושחטו, ומה שיהיה יהיה!"¹¹⁰

עדותו של אבו-ריאצי היא עדותו של מי שלא היה בטנטורה בעת האירועים ואשר סיפר דברים ששמע מן האנשים. הקטע האחרון בו עסק אבו-ריאצי, התנהגותם של אנשי זיכרון-יעקב, הוא בעל חשיבות דווקא מאחר והוא מתחבר לעדויות מועטות, יחסית, על התנהגות חריגה של אנשים מזיכרון-יעקב, כמו עדותו של יוסף בן רפאל כהן, למשל, שדיבר במפורש על כך שנרצחו תושבים בטנטורה, אך לא בדי הצבא אלא על ידי אזרחים. גם יואל טולניק, שגם הוא דיבר על פי מה שסיפרו לו חברים ואף לא ידע כי לא כול הגברים בטנטורה נרצחו באותו היום, שלח את המחבר לזיכרון-יעקב, לשאול שם את אנשי המקום. לא ניתן לדעת זאת בוודאות אך ייתכן, כי חלקם של אנשי זיכרון-יעקב באירועים בטנטורה היה רב יותר מזה הידוע לנו בעבודה זו, וראוי, אולי, להמשיך ולחקור הלאה בנושא זה.

סראיא נגיב חנדקלו סחאני

סראיא נגיב חנדקלו סחאני היא בת הכפר טנטורה, שנולדה ב - 1930, ונישאה, עוד לפני מלחמת 1948 למחמד אברהים חנדקלו מן הכפר גית, ביימשולש הקטן" שבאזור חדרה ועברה, כמוכן, לגור בכפרו של בעלה לאחר הנישואין. למחרת הכיבוש של טנטורה הגיעו אל סראיא, לגית, הוריה, נגיב חסיין סחאני וגימילה עבדאללה אל-גיזרי, אחיותיה וזודיה מן הכפר טנטורה – סך הכול עשרה אנשים, ששהו אצלם בבית בערך כשנה וחצי, ואולי אף יותר. בפגישה עם סראיא שאל אותה המחבר מה סיפרו בני משפחתה. סיפרה סראיא:

אחרי נפילת טנטורה ביום אחד באו לגית יותר מעשרה אנשים. היו רציחות בכפר. מפקד בשם שמשון, היה אחראי שם על הטבח... האחראי בזיכרון-יעקב, חמחיתאר, כששמע שיש טבח ירד לטנטורה ועצר את הטבח. הרגו אנשים לאחר הכניעה. משפחות אחמד מצרי וסלימאן מצרי היו קרובים ושכנים. סידרו אותם בשורה ורססו אותם בירי. סך הכול נהרגו בטנטורה כ - 150 איש.¹¹¹

¹¹⁰ ראה: שם.

¹¹¹ ראה: ראיון אישי שערך המחבר עם סראיא נגיב חנדקלו סחאני ב - 6.1.2001.